

## PRIPREMA PRIOBALNOG POJASA ZA POZADINSKO OBEZBJEĐENJE ORUŽANIH SNAGA

Obezbjedenje materijalnih i drugih uvjeta za vođenje rata jedan je od najsloženijih i najodgovornijih zadataka. To je dugoročna obaveza svih struktura društva, koja zahtijeva studijski, kvalifikovani i planski rad, kojim treba obezbijediti da se objektivne potrebe za odbranu zemlje usklade sa realnim ekonomskim i drugim mogućnostima. Zbog toga odbrambene pripreme treba razmatrati i realizirati u sklopu društveno-političkih, privredno-ekonomskih, obrazovnih i drugih djelatnosti društva i zemlje u cjelini, jer samo njihov zajednički i planski razvoj predstavljaju garanciju neprekidnog jačanja sistema općenarodne odbrane.

U pripremama za općenarodnu odbranu prvenstveno se oslanjamo na vlastite snage i materijalno-tehničke i druge mogućnosti. To čini polaznu osnovu da se u organiziranju općenarodne odbrane blagovremeno i na najcjelishodniji način organiziraju sve ljudske, materijalne i moralne snage društva za uspješno vođenje općenarodnog odbrambenog rata.

Koncipijski stavovi u oblasti obezbjeđenja materijalnih i drugih uvjeta za vođenje općenarodnog odbrambenog rata nalaze svoje puno oživotvorenje u planovima društveno-ekonomskog razvoja svih struktura i na svim nivoima općenarodne odbrane. Pri tome dolazi do izražaja jačanje međuzavisnosti privrednog i odbrambenog sistema, a i koordinacija njihovog razvoja u cjelini i u pojedinim elementima. Oslanjajući se na vlastite snage i mogućnosti našeg društva, društveno-političke zajednice i organizacije udruženog rada u oblasti privrede, uključujući i odgovarajuće organizacije i individualne proizvođače u poljoprivredi i drugim djelatnostima, nastavljaju rad i u ratnim uvjetima na osnovu ratnih planova proizvodnje

i drugih djelatnosti, proizvodeći i ostvarujući djelatnosti koje su prvenstveno od interesa za općenarodnu odbranu. Zbog toga kvalitet izvršenih priprema u miru i njihova usklađenost sa potrebama općenarodne odbrane imaju prvorazredan značaj. Ovo tim više što će naše mogućnosti za proizvodnju i obavljanje usluga u ratnim uvjetima biti manje, a potrebe za uspješno vođenje rata sve veće.

Uključivanje privrede i ekonomike zemlje u ratne pripreme i izvršavanje ratnih zadataka imperativ je vremena u kojem živimo. To ne znači da razvoj privrede treba potčiniti ratnim zahtjevima, ali se pri tome moraju uvažavati i odbrambene potrebe. Na ovakav rad nas obavezuje i Rezolucija Desetog kongresa SKJ o zadacima SKJ u općenarodnoj odbrani, sigurnosti i društvenoj samozaštiti, gdje se, pored ostalog, navodi: »U materijalnom osiguranju općenarodne obrane organizacije i rukovodstva Saveza komunista će se zalagati osobito za brže i efikasnije izgrađivanje ekonomičnijeg i racionalnijeg materijalnog i zdravstvenog osiguranja oružanih snaga i za njihovo potpunije integrisanje u samoupravni društveno-ekonomski sistem; za ekonomsko oživljavanje i racionalno ulaganje sredstava za razvoj brdsko-planinskih područja i otoka; za stvaranje i stalno obnavljanje neophodnih materijalnih rezervi za potrebe društva i oružanih snaga, te za odgovorniji odnos komunista u državnim organima Federacije, republika, pokrajina i općina i u organizacijama udruženog rada i društvenim službama prema zadacima dugoročnog planiranja i osposobljavanja privrede i društvenih službi za rad u ratnim uvjetima«.

Koncepcija općenarodne odbrane, zasnovana na principu podružnjavanja poslova odbrane zemlje, stvara optimalne mogućnosti za vođenje dugotrajnog i iscrpljujućeg rata. Ona pruža optimalne mogućnosti i za aktiviranje i korištenje svih izvora i snaga društva za potrebe općenarodnog odbrambenog rata.

#### UTICAJ OPĆIH KARAKTERISTIKA SUVREMENOG RATA NA POZADINSKO OBEZBJEĐENJE

Eventualni rat bit će sveobuhvatan po prostoru, sredstvima i sudjelovanju ljudi, što će uvjetovati višestruko narastanje potreba u materijalnim sredstvima raznovrsnog asortimana. Pri tome treba imati u vidu da će u ratnim uvjetima opasti broj ljudi zaposlenih u proizvodnji, a proizvodni i drugi kapaciteti će biti izloženi raznovrsnim napadima agresora.

Domet suvremenih borbenih sredstava (posebno avijacije, raketa i artiljerijskih oruđa) i njihova razorna snaga i preciznost pogađanja

omogućuju da se na velikim daljinama, pa i na cijeloj teritoriji zaraćenih strana, tuku i razaraju objekti od vitalnog značaja. Dejstva po kopnenim i pomorskim komunikacijama, rušenje vitalnih objekata na njima i uništavanja transportnih sredstava stvarat će velike poteškoće. Sve će to imati negativnog odraza na mogućnost proizvodnje i snabdijevanja, što će zahtijevati stalnu primjenu adekvatnih mjera odbrane i zaštite, odnosno postojanje takve organizacije koja će biti osposobljena da ublaži i u najkraćem vremenu otkloni posljedice takvih dejstava.

Eventualni rat karakterisaće se upotrebom svih vidova oružanih snaga radi brzog postizanja ciljeva agresije. Da bi se uspješno suprotstavili i takvom agresoru, pored odgovarajućih borbenih snaga potrebno je da pozadinsko obezbjeđenje bude tako organizirano da njegovo funkcionisanje ni u jednom trenutku ne bude dovedeno u pitanje. Pored ostalog, to zahtijeva unapred pripremljene i sigurne izvore za pozadinsko obezbjeđenje oružanih snaga i drugih struktura općenarodne obrane, zatim suvremenu tehničku opremljenost i vrhunsku obučenost ljudstva u pozadinskim strukturama oružanih snaga, te društveno-političkim zajednicama i organizacijama udruženog rada, radi njihovog brzog prilagođavanja konkretnim situacijama, odnosno mogućnostima uspješnog rada i u najtežim ratnim uvjetima.

Postojanje i daljnji razvitak nuklearnih, kemijskih, bioloških i drugih suvremenih borbenih sredstava nameće potrebu da se na njih računa, bez obzira da li će u datoj ratnoj situaciji biti upotrebljena. To, također, nameće potrebu da se svi subjekti društva koji se stvaraju o proizvodnji, čuvanju materijalnih rezervi, snabdijevanju materijalnim sredstvima i obavljanju drugih djelatnosti, angažiraju na pripremi i obuci ljudstva za rad i u takvim uvjetima.

Pored ostalog, agresor će ostvarivati intenzivnu psihološko-propagandnu i subverzivnu djelatnost, usmjerenu u prvom redu na stvaranje panike, dezorganizaciju, demoralizaciju i zastrašivanje, kao i stvaranje pete kolone, ubacivanje agenata, sabotera i drugih znatnijih snaga i sredstava »specijalnog rata«, pri čemu će elementi pozadinskog obezbjeđenja predstavljati vrlo primamljive ciljeve. To će zahtijevati permanentno poduzimanje mjera borbenog obezbjeđenja, bezbjednosti i samozaštite na svim nivoima i strukturama općenarodne odbrane, u zahvatu fronta i na cijeloj dubini državne teritorije.

Ratni — borbeni uvjeti će biti teški i iscrpljujući, što će zahtijevati poduzimanje radikalnih mjera za očuvanje psihofizičke i borbene snage ljudstva. U takvoj situaciji, obezbjeđenje sredstava za

život i borbu ima poseban značaj. Pored borbenih potreba, kvalitetna zdravstvena zaštita, ishrana i obezbjeđenje ljudstva odjećom i obućom još više dobijaju na značaju. Za obezbjeđenje ovih i drugih sredstava u ratu treba koristiti najpogodnije forme i načine proizvodnje — industrijske i zanatske, odnosno domaće radinosti.

## OSNOVE I NAČELA SISTEMA POZADINSKOG OBEZBJEĐENJA U RATNIM UVJETIMA

Sistem pozadinskog obezbjeđenja oružanih snaga i drugih struktura općenarodne odbrane predstavlja bitnu komponentu odbrambenog sistema naše zemlje. Osnovno obilježje sistema pozadinskog obezbjeđenja oružanih snaga ogleda se u položaju i zadacima društveno-političkih zajednica, organizacija udruženog rada i drugih struktura, koje postaju nosioci pozadinskog obezbjeđenja u ratu. Na tim osnovama definiše se i uspostavlja odgovarajuća organizacija upravnih i izvršnih organa za pozadinsko obezbjeđenje u oružanim snagama.

Pozadinsko obezbjeđenje je organizovan i usklađen skup djelatnosti, mjera i postupaka kojima se ostvaruju najpovoljniji materijalni i drugi uvjeti za izvođenje borbenih dejstava, te život i rad jedinica. Ono se ispoljava kroz funkcije snabdijevanja, održavanja i remonta, saobraćaj i transport, zdravstvenu i veterinarsku zaštitu, te organizaciju ishrane i drugih usluga, građevinsku djelatnost, finansiranje i protivpožarnu zaštitu. Pozadinsko obezbjeđenje, u stvari, predstavlja sponu između ekonomskih mogućnosti i operativnih zahtijeva radi postizanja i održavanja neprekidne borbene gotovosti i efikasnosti angažiranih snaga. Zbog toga, ono mora biti potpuno usklađeno sa strukturom, veličinom i planovima o upotrebi jedinica koje podržava u borbi. Specifičnosti teritorije i akvatorije priobalnog pojasa, organizacijsko-formacijska struktura jedinica (njihova raznorodnost, česta međusobna odvojenost, ovisnost brodova o elementima na kopnu i sl.) i način izvođenja borbenih dejstava, imaju odraza i na organizaciju i funkcioniranje pozadinskog obezbjeđenja na ovom pojasu, u odnosu na druge dijelove naše državne teritorije.

Materijalna baza društva je osnova u obezbjeđenju neophodnih sredstava za život i borbu svih struktura općenarodne odbrane. Pri tome je bitno obezbijediti da se objektivne potrebe za vođenje općenarodnog odbrambenog rata usklade sa našim realnim ekonomskim i drugim mogućnostima, imajući pri tome u vidu specifičnost pojedinih dijelova naše teritorije i akvatorije. U odnosu na materijalno

obezbjedenje oružanih snaga u Zakonu o narodnoj odbrani, u čl. 46, se navodi: »Materijalno obezbjeđenje oružanih snaga organizuju i sprovode, u okviru utvrđenih prava i dužnosti, društveno-političke zajednice, osnovne organizacije udruženog rada i druge samoupravne organizacije i zajednice«, a u članu 47: »Materijalno obezbjeđenje oružanih snaga organizuje se u skladu sa planom upotrebe i osnovama planova, organizacije, razvoja, izgradnje i opremanja oružanih snaga. Organi Federacije organizuju i sprovode snabdijevanje oružanih snaga borbenim sredstvima. Snabdijevanje oružanih snaga drugim materijalnim sredstvima i opremom, ishranu, sanitetsko i veterinarsko zbrinjavanje jedinica, ustanova i štabova oružanih snaga i vršenje usluga, organizuju i sprovode ograni Federacije, republika, pokrajina i opština preko osnovnih organizacija udruženog rada i drugih samoupravnih organizacija i zajednica, u okviru utvrđenih prava i dužnosti«.

Što se tiče organizacije i funkcioniranja pozadinskog obezbjeđenja, moraju se uzimati u obzir fizionomija eventualnog rata, uloga, namjena i zadaci oružanih snaga, a i ekonomska moć dotične teritorije, odnosno mogućnosti obavljanja odgovarajućih djelatnosti društveno-političkih zajednica i organizacija udruženog rada. Zbog specifičnosti oružane borbe i neophodnosti stalne i potpune borbene gotovosti jedinica oružanih snaga, nameće se potreba za određenim stepenom njihove samostalnosti u organizaciji i sprovođenju pozadinskog obezbjeđenja. S tim u vezi jedinice u svom organizacijsko-formacijskom sastavu moraju imati odgovarajuće pozadinske strukture i materijalna sredstva (rezerve) za određeni vremenski period. Pored ostalog, na to utiču i karakteristike suvremenih borbenih dejstava, naročito velike manevarske sposobnosti i pokretljivost jedinica, česte i nagle promjene borbene situacije, veliki utrošak ubojnih, pogonskih i drugih materijalnih sredstava u relativno kratkom vremenu i neophodnost njihove neprekidne i brze popune, a i stalna međusobna uslovljenost operativne i pozadinske problematike u planiranju, organiziranju i izvođenju borbenih dejstava. Stepem razvijenosti i samostalnosti organizacije u jedinicama oružanih snaga, u osnovi, zavisi od razvijenosti i osposobljenosti tih djelatnosti u društveno-političkim zajednicama, radnim i drugim organizacijama, odnosno od mogućnosti oslanjanja na teritorijalne izvore i ostale kapacitete za pozadinsko obezbjeđenje.

Budući da su Jugoslovenska narodna armija i teritorijalna odbrana nosioci oružane borbe u općenarodnom odbrambenom ratu, oni treba da imaju prioritet u materijalnom obezbjeđenju i drugim potrebama pozadinskog obezbjeđenja u odnosu na ostale strukture

općenarodne odbrane. Zavisno od namjene, mjesta i uloge pojedinih struktura oružanih snaga ostvaruje se njihova veća ili manja osposobljenost (samostalnost) za izvođenje pozadinskog obezbjeđenja. Jugoslovenska narodna armija, kao zajednička oružana sila svih naroda i narodnosti i svih radnih ljudi i građana naše zemlje, sposobna je za sve vidove, oblike i načine izvođenja borbenih dejstava u svim uvjetima ratovanja na cijeloj teritoriji naše zemlje. Zbog toga jedinice JNA treba da imaju veći stepen samostalnosti u planiranju, organiziranju i sprovođenju pozadinskog obezbjeđenja. Jedinice teritorijalne odbrane predstavljaju najširi oblik organiziranog oružanog općenarodnog otpora u republici, pokrajini i općini, i načelno su nosioci oružane borbe na privremeno zaposjednutoj teritoriji. Kako se jedinice teritorijalne odbrane u pozadinskom obezbjeđenju (snabdijevanju neborbenim potrebama i obavljanju usluga) oslanjaju na uže društveno-političke zajednice, odnosno organizacije udruženog rada, to srazmjerno svojim potrebama one razvijaju sopstvene strukture za pozadinsko obezbjeđenje. U vezi s tim, neposredno angažiranje tih zajednica i organizacija udruženog rada, prema obimu i raznovrsnosti zadataka u pozadinskom obezbjeđenju, biti će veće kod jedinica teritorijalne odbrane nego kod jedinica Jugoslovenske narodne armije. Međutim, kada se radi o jedinicama teritorijalne odbrane na priobalnom pojasu, treba imati u vidu specifičnosti njihovog pozadinskog obezbjeđenja. Zbog posebnog položaja i karaktera plovnih, obalskih (otočnih) i drugih jedinica, njihovo pozadinsko obezbjeđenje pretežno će se rješavati u sklopu pozadinskih struktura JNA, odnosno ratne mornarice.

Organizacija i sprovođenje pozadinskog obezbjeđenja oružanih snaga i drugih struktura općenarodne odbrane moraju biti usklađeni sa potrebama cjelokupnog sistema općenarodne odbrane, kako bi se najcjelishodnije angažirale sve raspoložive snage i sredstva u obezbjeđenju potreba oružane borbe i rata uopće. To se postiže pogodnim rasporedom proizvodno-uslužnih djelatnosti, materijalnih rezervi i drugih kapaciteta na određenoj teritoriji i akvatoriji, a i obezbjeđenjem tijesne veze i međusobne suradnje između nadležnih organa društveno-političkih zajednica (organizacija udruženog rada) i komandi jedinica, prema određenim nivoima.

U vezi sa mirnodopskim pripremama radnih i drugih organizacija za ratne uvjete, u Zakonu o narodnoj odbrani, čl. 69, se navodi: »Pravo je i dužnost osnovnih i drugih organizacija udruženog rada da se, u skladu sa zakonom, planovima i odlukama društveno-političkih zajednica, pripremaju za rad u ratnim uslovima i za odbranu, da učestvuju u odbrani zemlje i da izvršavaju druge poslove i zadatke

od interesa za narodnu odbranu«, a u čl. 72, stav 1, 2 i 3: »Organizacije udruženog rada izrađuju svoj plan za odbranu koji, po pravilu, sadrži: plan ratne proizvodnje, odnosno delatnosti, ratnu organizaciju, raspored i mobilizaciju ljudstva i sredstava, postupke i mere za slučaj neposredne ratne opasnosti ili rata, i organizaciju i plan upotrebe jedinica teritorijalne odbrane i civilne zaštite, za slučaj rata. Organizacije udruženog rada su dužne da sopstvene pripreme za odbranu i rad u ratnim uslovima planiraju i izvršavaju srazmerno svojim kapacitetima i proizvodnim, tehničkim i drugim mogućnostima. Organizacije udruženog rada su dužne da svoj plan za odbranu usklađuju sa opštinskim planom za odbranu, a organizacije udruženog rada od posebnog značaja za narodnu odbranu i sa planovima za odbranu širih društveno-političkih zajednica«.

U skladu sa Zakonom o narodnoj odbrani, društveno-političke zajednice u okviru svojih prava i dužnosti izrađuju i donose svoje planove za odbranu koji, pored ostalog, sadrže ratnu organizaciju, zadatke, mjere i postupke privrede, društvenih djelatnosti, civilne zaštite i službe osmatranja, javljanja, obavještanja i uzbunjivanja. Planovi užih društveno-političkih zajednica moraju biti usklađeni sa planovima širih društveno-političkih zajednica. U planovima društveno-ekonomskog razvoja društveno-političke zajednice obezbjeđuju materijalna i finansijska sredstva potrebna za ostvarivanje priprema iz oblasti narodne odbrane, u skladu sa planovima za odbranu.

Općine, mjesne zajednice i organizacije udruženog rada iz okvira pozadinskog obezbjeđenja jedinica oružanih snaga i drugih struktura općenarodne odbrane u ratnim uvjetima imaju veoma odgovorne i složene obaveze. U skladu sa svojim realnim mogućnostima, a na osnovu planova nadležnih organa (širih društveno-političkih zajednica) i vlastitih potreba, pored ostalog, organiziraju proizvodnju određenih materijalnih sredstava; stvaraju vlastite materijalne rezerve, organizuju njihov smještaj, čuvanje i zaštitu; ostvaruju suradnju sa nadležnim komandama jedinica na svojoj teritoriji i akvatoriji; određuju odgovarajuće radne i uslužne organizacije za obavljanje usluga jedinicama; poduzimaju mjere za raseljavanje i evakuaciju materijalnih sredstava i drugih kapaciteta iz ugroženih rejona; sprovode mjere racionalnog snabdijevanja mjesnog stanovništva i drugih potrošača na svojoj teritoriji, te obavljaju i druge poslove koje im se stave u nadležnost, ili im to nametne konkretna situacija. Obim i složenost ovih i sličnih zadataka, pored ostalog, zavise od veličine teritorije i akvatorije, njene naseljenosti, ekonomske moći, komunikativ-

nosti, broja i povezanosti naselja, stepena osposobljenosti za izvršenje zadataka iz oblasti snabdijevanja ili drugih djelatnosti od interesa za narodnu odbranu, te broja i veličine jedinica i drugih struktura općenarodne odbrane.

## VOJNO-GEOGRAFSKE I EKONOMSKE KARAKTERISTIKE ZAGORSKOG I OTOČNOG DIJELA NAŠEG PRIOBALNOG POJASA

Koncepcija općenarodne odbrane zahtijeva da se oružana borba i drugi oblici općenarodnog otpora organizuju i vode na svim dijelovima naše državne teritorije i akvatorije. S tim u vezi, zagorski i otočni dio našeg priobalnog pojasa imaju posebnu ulogu. Njihov značaj, pored ostalog, proizlazi i iz činjenice što Dalmatinska zagora predstavlja najveću dubinu, a otoci prvu prirodnu prepreku za odbranu od agresije s mora. Da bi nedovoljno razvijeni zagorski i otočni dio mogli što uspješnije izvršiti svoje funkcije potrebno je, pored ostalog, na tom prostoru riješiti neka elementarna pitanja infrastrukture: putnu mrežu, opskrbu pitkom vodom, elektrifikaciju, zdravstvene usluge, odgovarajući obrazovno-pedagoški standard, trgovačku mrežu itd., odnosno obezbijediti odgovarajuće uvjete za život i rad, radi podizanja društvenog standarda i zaustavljanja iseljavanja stanovništva. Jer, tamo gdje nema stanovništva nema ni povoljnih mogućnosti za efikasnu primjenu koncepcije općenarodne odbrane.

Karakteristično po nedovoljnoj razvijenosti je *područje sjeverne Dalmacije* koje obuhvata općine Obrovac, Benkovac, Knin i Drniš. To područje u osnovi se sastoji od Kosova, Kninskog i Petrova polja, te Kistanjske i Prominske zaravni sa planinom Prominom, i od planinskog masiva Bukovice. Taj prostor je prema moru otvoren, dok je sa zaleđem (Likom, dolinom Une i zapadnom Bosnom) spojen otvorom između Velebita i Dinare, koji ima geostrategijsko značenje, jer predstavlja najpovoljniju vezu Dalmacije i mora sa svojim prirodnim zaleđem.

Nedovoljnoj razvijenosti tog područja, pored škrtosti prirode, umnogome je doprinijela njegova izoliranost od mora i kontinentalnog zaleđa. Međutim, ono ima svoje pozitivne osobenosti, među koje se mogu ubrojiti njegove velike tranzitne mogućnosti za sjeverno dalmatinsko primorje, Liku, dolinu Une i zapadnu Bosnu. Zatim, preko tog prostora prolaze pravci koji s mora konvergiraju prema Kninskom polju, a kroz otvor između Velebita i Dinare prema unutrašnjosti zemlje, i obratno. Isto tako, magistralni pravci koji se pružaju duž obale imaju najpovoljnije trase preko te prostorije, od kojih su naj-

važniji Obrovac — Knin — Sinj — Imotski i dalje prema Čapljini, te Zadar — Benkovac — Drniš — Dugopolje — Šestanovac — Vrgorac — Metković. Zbog komunikacija za izgradnju i lokaciju privrednih objekata, plasman proizvoda, te obrazovni i kulturni standard i slično, može se konstatirati da bi se ostvarenjem novih i rekonstrukcijom postojećih puteva umnogome uticalo na brži društveni i privredni razvoj tog dijela naše teritorije. Radi ilustracije nedovoljne razvijenosti može se navesti da, na primjer, u općini Obrovac ima samo 11% zaposlenih, da samo 33% domaćinstava ima električnu struju, da mali dio ima tekuću vodu, odnosno da 60% stanovništva mora za vrijeme suše pješačiti i po 10 km do pitke vode, da nema srednje škole, te da ima 33% nepismenih stanovnika.

*Poljoprivreda i stočarstvo* su od davnina bili osnovne privredne djelatnosti tog područja. Međutim, njihovo sudjelovanje u narodnom dohotku sada je sve manje. Kninsko, Kosovo i Petrovo polje su najaktivnije poljoprivredne površine, ali i njih periodično plave r. Krka, Butišnica, Orašnica, Kosorčica i Čikola. Zbog toga je iskoristljivost oraničnih površina nedovoljna, što nameće potrebu za melioracijom znatnih količina vrlo plodnog zemljišta.

*Stočarstvo* kao privredna grana je znatno opalo, iako su se prirodni uvjeti poboljšali, zbog suvremenijih agrotehničkih mjera i mogućnosti efikasnije veterinarske zaštite. U privrednoj aktivnosti poljoprivreda i stočarstvo bi trebalo da nađu svoje pravo mjesto, na što nas upućuje koncepcija općenarodne odbrane i velike potrebe primorskog tržišta. Ovo tim prije što poljoprivredne površine tog područja spadaju među najjače u Dalmaciji.

Otvaranjem brojnih kopova boksita i izgradnjom industrijskih pogona u Obrovcu i Šibeniku za preradu glinice i aluminijuma stvaraju se povoljni uvjeti za razvoj rudarstva. Uporedo sa razvojem aluminijumske industrije, postoje povoljni uvjeti i za razvoj industrije građevinskog materijala, posebno zbog velikih nalazišta gipsa, kvalitetnog kamena, gline i sl., što je od značaja i za općenarodnu odbranu.

*Energetika* predstavlja znatan potencijal tog područja, s obzirom na to što su hidroenergetske mogućnosti rijeka Krke i Zrmanje do sada iskorištene samo za oko jednu četvrtinu. Zbog značaja električne energije za taj kraj i širu zajednicu, izgradnja hidroelektrana na Krki i Zrmanji može biti jedan od pravaca budućeg privrednog razvoja. *Turistička privreda*, također, još nije našla svoje mjesto na tom području, iako priroda dolina Krke i Zrmanje (slapovi, vegetacija, kulturni spomenici i sl.) pruža velike mogućnosti za njen razvoj.

Sva nedovoljno razvijena područja, pa i ovo, karakterišu se velikim odlivom stanovništva, zbog stalnih i periodičnih migracija. S tim u vezi, potrebno je razvijati i odgovarajuću industriju, makar i manje pogone, uključujući i otvaranje određenih radionica i servisa, jer bi to umnogome uticalo na zapošljavanje i zadržavanje mjesnog stanovništva i doprinijelo društvenom i privrednom razvoju područja. Pri tome bi veći uticaj trebalo da ispolje jači primorski centri i pojedina veća poduzeća koji bi, pored ostalog, doprinijeli i podizanju politehničke kulture stanovništva. Sve to se direktno uklapa i utiče na primjenu koncepcije općenarodne odbrane, odnosno doprinosi njenom jačanju na priobalnom pojasu, pa i šire.

Nedovoljno razvijeno je i *područje srednje Dalmacije*. Ono obuhvata općine Sinj, Imotski i Vrgorac, dakle zagorsko područje srednje Dalmacije. To područje je izduženog oblika, dužine oko 140 km i širine u prosjeku oko 20 km. Razvođem između rijeka Cetine i Neretve, približno na spojnici Aržano — Zadvarje, može se podijeliti na skoro dva jednaka dijela: Cetinsku i Imotsko-vrgoračku krajinu.

Blizina mora do sada nije imala većeg značaja za privredni razvoj tog područja. Prirodna izoliranost od mora i zaleđa, pa i od Kninske krajine i Neretvanske doline, imali su bitnog uticaja na nedovoljnu razvijenost. Zbog toga su pozitivni uticaji, posebno u Imotsko-vrgoračku krajinu, sporo prodirali. Na primjer, industrija i rudarstvo su tek u začetku, a poljoprivreda i stočarstvo još uvijek nisu zauzeli mjesto koje im pripada. Značajniji uticaj na privredni razvoj ispoljio bi se boljim povezivanjem Splitskog i Makarskog primorja sa unutrašnjošću koje se, i pored odvojenosti grebenom Kozjaka, Mosora i Biokova, može najbolje ostvariti preko Cetinske i Imotsko-vrgoračke krajine. Prirodne trase ovih veza idu kroz Kliška vrata, pa preko Vagnja, odnosno od Sinja preko Kamenskog za Livanjsko polje ili preko Aržana za Duvanjsko polje i dalje u unutrašnjost; zatim od Dubaca i doline donje Cetine na Aržano, ili ka Imotskom pa na Posušje ili Ljubuški, a iz Makarskog primorja preko prijevoja na Biokovu i Riliću u Vrgoračku i Imotsku krajinu i dalje. Pored poprečnih, dužobalske (unutrašnje) komunikacije su od posebnog značaja. Tako, na primjer, veze sjevernog i južnog primorja, odnosno Like i sjeverne Dalmacije sa dolinom Neretve, najpovoljnije se mogu ostvariti komunikacijama duž Cetinske i Imotsko-vrgoračke krajine. U prilog ovoj konstataciji je i činjenica što se već ispoljavaju negativne strane Jadranske magistrale koja ide neposredno uz obalu, čiji su kapaciteti već sada nedovoljni da bi podmirili stalno rastuće potrebe cestovnog prometa. Zbog toga, prebacivanje dijela tereta, posebno teškog, iza Mosora i Biokova postaje sve veća potreba.

Sinjsko, Imotsko i Vrgoračko polje (Jezero i Rastok) pružaju veoma povoljne prirodne uvjete za razvoj poljoprivrede, posebno vinogradarstva, voćarstva, duhana, povrtlarskih kultura i sl. Vode ima dovoljno, samo je treba pravilno iskoristiti, a klima omogućava gajenje kultura koje se ne mogu tako uspješno uzgajati u unutrašnjosti zemlje. Pored toga, blizina Splitskog i Makarskog primorja predstavlja tržište koje nije lako zadovoljiti ni uz primjenu suvremenih agrotehničkih mjera. Da bi se ostvarili optimalni uvjeti za razvoj poljoprivrede, neophodno je izvršiti melioraciju Sinjskog, Imotskog i Vrgoračkog polja, odnosno zaštititi ih od poplava i osposobiti za obrađivanje.

Isto tako, manje zaravni i kraške padine (pašnjaci) mogu se racionalnije koristiti, naročito za uzgoj stoke. Razvoju stočarstva treba pokloniti veću pažnju, a posebno uzgoju goveda, ovaca i koza, jer za to postoje povoljni prirodni uvjeti i bogata tradicija. Razvoj stočarstva na brdsko-planinskom zemljištu nije samo zahtjev poljoprivrede i tržišta, već i značajan elemenat ONO, što je dokazano i u prošlom ratu.

Rudarstvo i hidroenergija su grane čije bi veće iskorištavanje također doprinijelo razvoju tog područja i smanjenju iseljavanja aktivnog stanovništva. Od rudnog blaga najznačajnije su rezerve boksita, ugljena, gipsa, gline i pijeska. Nalazišta boksita ima na više mjesta, ali su do sada nedovoljno eksploatirana. Zaliha ugljena (lignit i mrki ugalj) ima u okolici Sinja, ali se eksploatira u malim količinama i za lokalne potrebe, a mnogi lokaliteti su napušteni. Daljnja izgradnja hidroelektrana na Cetini može da posluži kao energetski izvor od značaja za privrednu strukturu tog kraja i šire društvene zajednice. Razvoju turizma do sada gotovo i nije poklanjana nikakva pažnja, mada za to postoje povoljni prirodni uvjeti, a posebno ako se imaju u vidu blizina mora i mogućnosti za planinski turizam.

Radi bržeg ekonomskog i društvenog razvoja tog područja, pored intenziviranja poljoprivrede i stočarstva, te većeg korištenja rudnog blaga i hidroenergije, nameće se potreba za podizanjem određenih pogona posebno lake (prerađivačke) industrije, koja zahtijeva dosta živog ljudskog rada. To bi omogućilo veće zapošljavanje i doprinijelo socijalnoj sigurnosti mjesnog stanovništva, a povoljno bi uticalo i na smanjenje odlaska na rad u inostranstvo, odnosno migracije u gradske centre na obali. Pored odraza na društveni i ekonomski razvoj, nepovoljno demografsko stanje i veliki odliv aktivnog stanovništva se vrlo negativno odražava i na primjenu koncepcije ONO na tom području i priobalnom pojasu u cjelini.

*Nedovoljno razvijeno otočno područje* obuhvata općine Vis, Lastovo i Pag, a tu se mogu svrstati i otoci koji pripadaju općinama Zadar, Biograd n/m, Šibenik, Trogir, Split i Dubrovnik. Tako na primjer, Šibenski otoci, posebno Zlarin; Prvić, Žirje i Kaprije spadaju među najnerazvijenije dijelove u SR Hrvatskoj. Iako među našim otocima ima očiglednih razlika, počev od njihove veličine, konfiguracije zemljišta, naseljenosti, udaljenosti od obale, stepena privrednog razvoja, geostrategijskog značaja i sl., ipak, zbog prirodnog položaja koji zauzimaju, o njima se može govoriti kao o geografsko-ekonomskim cjelinama. Njihov vojno-geografski položaj i značaj u odbrambenom sistemu naše obale i obalskog mora daje im ne samo lokalno, već i šire jugoslovensko značenje. Vojno-strategijske funkcije naših otoka dokazane su u istoriji, posebno u našem NOR, a ubuduće mogu još više dobivati na značaju. S tim u vezi naše otoke treba tretirati i kao nedovoljno razvijena područja, odnosno poduzimati odgovarajuće mjere u podizanju njihovog privrednog i društvenog razvoja, koji će imati općedruštveni karakter.

Činjenica je da vojno-strategijske funkcije otoka ne mogu doći do punijeg izražaja ako oni nisu dovoljno naseljeni i privredno razvijeni. Zbog toga je bolje povezivanje otoka sa svojim gravitacionim centrima na obali jedan od osnovnih preduvjeta njihovog privrednog i društvenog razvoja. Stoga, brodske i druge veze na relaciji otok — obala i obratno treba da budu redovitije, sigurnije, brže i ekonomičnije, posebno kad se radi o većim i udaljenijim otocima kao što su, na primjer, Vis i Lastovo. Veze unutar otoka, koje u stvari treba da budu nastavak brodskih veza, također su značajan elemenat, što pored odgovarajućih pristaništa (trajektnih luka) nameće potrebu i za izgradnjom dobrih puteva radi povezivanja sa unutrašnjošću otoka, odnosno pojedinih naselja na njima.

Većina naših otoka nema dovoljno obradivih površina, a i tamo gdje ih ima sve manje se obrađuju zbog pomanjkanja radne snage. U razvoju poljoprivrede na otocima veću pažnju bi trebalo pokloniti unapređenju vinogradarstva, maslinarstva, voćarstva i povrtlarstva, za što postoje povoljni klimatski i dr. uvjeti. Pčelarstvo i prikupljanje ljekovitog bilja također bi moglo naći veću primjenu na našim otocima. Za uzgoj sitne stoke, posebno ovaca, postoje vrlo povoljni prirodni uvjeti i bogata tradicija, prvenstveno na Pagu, ali je i tamo u opadanju. Ribolov i prerada ribe su bili vrlo vrijedan dio ljudske hrane i važan uvjet zaposlenja mjesnog stanovništva. Danas bi to, također, moglo zauzimati značajnije mjesto, jer je to djelatnost od posebnog značaja, ne samo za otočno stanovništvo, već i za širu društvenu zajednicu. Prerada poljoprivrednih proizvoda, zatim obrada

plastičnih masa, kamena i drveta, isto tako bi mogla doprinijeti većem zapošljavanju i podizanju standarda stanovništva na otocima. Mala brodogradnja ima bogatu tradiciju na većini naših otoka, pa bi trebalo učiniti napore da ne izumre, jer je to od posebnog značaja za općenarodnu odbranu.

Naši otoci imaju dobre prirodne uvjete i za razvoj turizma, pri čemu se posebno ističu čisto more, dobre plaže i vrlo povoljni klimatski uvjeti. Međutim, bolje veze sa obalom i vodoopskrba još uvijek za većinu naših otoka predstavljaju poseban problem. Prenošnjem pitke vode sa obale na Brač i Šoltu, a u dogledno vrijeme preko Hvara na Vis, odnosno preko Pelješca i Korčule na Mljet i Lastovo, uglavnom bi se riješila vodoopskrba Srednjodalmatinskih otoka. Slični planovi postoje za Zlarin, Prvić i druge otoke, čijom realizacijom bi se riješilo jedno od najvažnijih pitanja njihovog privrednog i društvenog razvoja.

U vezi sa navedenim, može se konstatovati da prirodni uvjeti, posebno na većim otocima, omogućavaju razvoj više privrednih grana, naročito turizma, ribarstva, poljoprivrede, sitnog stočarstva i proizvodne i uslužne djelatnosti. Međutim, sve je to uslovljeno zadržavanjem i vraćanjem tamošnjeg aktivnog stanovništva. Da bi se i na našim nedovoljno razvijenim otocima zadržalo mjesno stanovništvo, potrebno je stvoriti odgovarajuće preduvjete kako bi se i tamo moglo normalno živjeti i stvarati. Imajući u vidu veliki značaj otočnog područja u odbrambenom sistemu naše zemlje, ovu problematiku bi trebalo što prije i što kompleksnije sagledati i riješiti na svim nivoima i strukturama društva, kako bi se u stvarnoj ratnoj situaciji koncepcija opštenarodne odbrane i na tom području mogla što uspješnije primjenjivati u praksi.

Treba istaći i to da koncepcija općenarodne odbrane ima u vidu sve faktore rata u njihovoj međusobnoj zavisnosti i odnosima, pri čemu je najvažniji faktor čovjek. Zbog toga, problematici naseljenosti zagorskog i otočnog dijela našeg priobalnog pojasa, odnosno obezbjeđenja odgovarajućih uvjeta za život i rad tamošnjeg stanovništva, treba posvećivati potrebnu pažnju, jer bez naselja i stanovništva nema ni mogućnosti efikasne primjene koncepcije općenarodne odbrane.

#### MIRNODOPSKE PRIPREME ZA SNABDIJEVANJE NEBORBENIM POTREBAMA

Pod mirnodopskim pripremama uslovno treba podrazumijevati određene djelatnosti, mjere i postupke kojima se regulišu i ostvaruju pripreme, utvrđuje način stvaranja i korištenja materijalnih rezervi,

te proizvodnih i uslužnih kapaciteta na priobalnom pojasu u ratnim uvjetima. To je dugotrajan proces u kome treba da učestvuju sve strukture društva, zbog čega njegovom rješavanju treba prilaziti sistematski i kompleksno i sa stanovišta potreba općenarodne odbrane i sa stanovišta mogućnosti priobalnog pojasa i šire društvene zajednice. Radi što potpunijeg sagledavanja ove problematike, navode se određene mjere prema elementima.

*Obezbjedenje potrebnih količina hrane* na priobalnom pojasu za potrebe oružanih snaga i drugih struktura općenarodne odbrane u ratnim uvjetima predstavljat će posebnu obavezu za održavanje života i za aktivnost učesnika oružane borbe i drugih vidova otpora eventualnom agresoru. To je, u stvari, kompleksna i vrlo složena oblast od životnog značaja za cijelo društvo, koja mora da se organizirano i planski rješava još u miru.

Naš priobalni pojas i u miru teško može da osigura potrebnu prehranu iz lokalnih izvora. Zbog toga sve raspoložive mogućnosti na tom prostoru moraju biti racionalno iskorištene i podvrgnute planskoj proizvodnji i raspodjeli, kao što su, na primjer, žitarice, povrće, voće, stoka, perad, riba, začini i sl. Pri tome treba imati u vidu i obezbjeđenje odgovarajućih kapaciteta za preradu žitarica, voća i povrća, zatim za proizvodnju ribljih, mesnih i mliječnih prerađevina, jer će to, pored ostalog, omogućiti njihovo racionalnije korištenje i lakše čuvanje za duži period. Zbog ograničenih mogućnosti za proizvodnju osnovnih artikala hrane, svi raspoloživi prehrambeni izvori i kapaciteti na priobalnom pojasu treba da se planski usmjeravaju i racionalno koriste (distribuiraju), vodeći računa i o njihovom zanaavljanju.

Pored vlastite proizvodnje određenih prehrambenih artikala, formiranje i čuvanje odgovarajućih rezervi hrane za ratne potrebe ima izuzetan značaj za naš priobalni pojas ne samo zbog nedovoljnih vlastitih izvora i ograničenih mogućnosti za proizvodnju, već i zbog mogućnosti raznovrsnih neprijateljskih dejstava, naročito prilikom njihovog dotura iz dubine državne teritorije. Zbog svega toga nameće se neodložna potreba da se na tom prostoru još u miru formiraju i čuvaju respektivne rezerve hrane, prema asortimanu i količinama. Stoga, pored tekućih rezervi i rezervi kod jedinica, na priobalnom pojasu treba da budu locirane i značajne ratne rezerve osnovnih prehrambenih proizvoda, i to određenim prema nivoima od Federacije do općine. Zbog toga je potrebno obezbjediti odgovarajući skladišni prostor na pogodnim lokacijama, zatim odrediti mjere zaštite i čuvanja, regulirati postupke u slučaju neposredne opasnosti od agresije, te način preuzimanja, distribucije, zanaavljanja, kontrole ispravnosti

1 sl. Stvaranje i čuvanje ratnih rezervi hrane predstavlja veoma složen i odgovoran posao koji treba da rješavaju nadležni organi društveno-političkih zajednica i određenih organizacija udruženog rada, u suradnji sa odgovarajućim komandama jedinica na dotičnoj teritoriji.

U obezbjeđenju rezervi hrane posebno pitanje predstavljaju rezerve mesa i mesnih proizvoda. Najpovoljniji i najekonomičniji način rješavanja ove problematike je stvaranje rezervi mesa u živoj stoci i peradi. Ovo i zbog toga jer je vrlo teško, a praktično i neizvodljivo, stvoriti tolike kapacitete hladnjača ili proizvesti i čuvati tolike količine mesnih prerađevina da bi se obezbijedile višemjesečne rezerve mesa za potrebe jedinica oružanih snaga i stanovništva. Takav način bi bio i neekonomičan, jer proizvode iz hladnjače i konzervi treba uredno održavati i povremeno zanačljati, što predstavlja i povećanje troškova, a nameće i druge obaveze.

Međutim, sredstva uložena u razvoj stoke i peradarstva stalno se obnavljaju i vraćaju. Stoka i perad u stvari sami sebe mogu da reproduciraju. Na priobalnom pojasu, posebno u Dalmatinskoj zagori i na otocima, za to postoje vrlo povoljni uvjeti. Potrebni su odgovarajući programi, dobra organizacija, akumuliranje i akvizicija potrebnih investicija da bi se došlo do optimalnih rezultata. Ovdje treba istaći da se razvojem stočarstva ne stvaraju samo rezerve mesa, već se omogućava i razvijanje prerađivačke industrije, snabdjevanje mlijekom i mliječnim prerađevinama, ne samo u vrijeme proizvodnje, već i znatno kasnije.

Uzgoj stoke utiče i na razvoj sirovinске baze tekstilne industrije i industrije za preradu kože. Orijentacija na meso, mlijeko, vunu i kožu predstavlja stimulans za razvoj prerađivačke industrije, za investicije koje će animirati domaće stanovništvo za ostajanje u vlastitoj sredini. Za razvoj prerađivačke industrije na bazi vlastitih sirovina treba zainteresirati i turističku privredu i odgovarajuću industriju primorskih centara, koje mogu naći svoj interes u investiranju sredstava u proizvodnju sirovina koje inače nabavljaju iz udaljenijih krajeva i uz veća ulaganja. Međusobna zainteresiranost privrede i odgovarajućih društvenih struktura treba da doprinese razvijanju određenih privrednih grana koje će se oplodavati, što će doprinijeti poboljšanju snabdjevanja u miru i ratu.

Odgovarajući programi za stvaranje rezervi mesa u živoj stoci morali bi se organski uklapati u druge srodne programe, što bi imalo za posljedicu intenzivniji razvoj stočarstva na priobalnom pojasu, posebno u Dalmatinskoj zagori i na otocima. Radi postizanja

većih ekonomskih efekata, treba pokloniti potrebnu pažnju rasnom sastavu i njezi stoke, prije svega goveda i ovaca, što bi osiguralo veću produktivnost i dobar kvalitet mesa, mlijeka i vune. Pri tome, pored društvenog sektora, dužnu pažnju treba pokloniti i individualnim proizvođačima i ekstenzivnom stočarstvu, koje u ratnim uvjetima ima veoma značajno mjesto, posebno ako se imaju u vidu teškoće oko dotura i mogućnost ispresjecanja priobalnog pojasa u određenim ratnim situacijama, i činjenice da je samo kolektivnim mjerama praktično nemoguće obuhvatiti sva naselja, tj. svaki detalj tog teritorija. Međutim, u općenarodnoj odbrani upravo teritorijalni detalji imaju veliko značenje za opskrbu hranom i drugim potrebama. Uporedo sa razvojem stočarstva i peradarstva treba pojačati napore na uzgoju krmnog bilja, za što, također, postoje povoljni uvjeti. Na otocima, pored mogućnosti ulova i prerade ribe i školjki, postoje povoljni uvjeti da se stočarskim i peradarskim akcijama obuhvate pojedini prostori u cjelini, što je i praktično dokazano, odnosno da se poduzimaju kolektivne i individualne mjere kao jedinstvene akcije. U vezi sa navedenim potrebno je pronaći odgovarajuće instrumente kreditiranja, organiziranja otkupa, oslobađanja ili minimalnog plaćanja fiskalnih dažbina, posebno pašarine, te organiziranja preventivne veterinarske zaštite i sl. Uspješnim rješenjem ovih i nekih drugih pitanja u miru, sigurno bi se mnogo doprinijelo praktičnom rješavanju problematike prehrane u ratnim uvjetima na priobalnom pojasu.

*Snabdijevanje vodom* bitno utiče na borbenu sposobnost oružanih snaga i drugih struktura općenarodne odbrane. Prilikom razmatranja problema snabdijevanja vodom treba imati u vidu činjenicu da dio naših otoka i veći broj naselja u zagorskom dijelu priobalnog pojasa još uvijek nemaju dovoljno tekuće pitke vode. Veliki dio tog područja još uvijek se vodom snabdijeva iz cisterni, bunara i manjih izvora, odnosno ovisi o doturu vode, a posebno u ljetnom sušnom periodu. Treba imati u vidu da je voda elementarni uvjet za život, zbog čega, kad se radi o općenarodnoj odbrani, vodu treba tretirati kao stratezijsku sirovinu. S tim u vezi, pored izgradnje regionalnih i općinskih (mjesnih) vodovoda, potrebno je još u miru pripremiti odgovarajuće kapacitete (cisterne, bunare, savitljive i druge rezervoare i sl.) za korištenje u ratnim uvjetima, a posebno u bezvodnim rejonima. Također treba podržati nastojanje za iznalaženje optimalnih rješenja za desalinaciju morske vode i pronalaženje podzemnih voda, odnosno iskorištavanje rezervi vode koje se nalaze po vapnenačkim kavernama, što je od posebnog značaja za rat.

Potrebno je još u miru evidentirati sve prirodne izvore i druge akumulacije pitke i druge vode, dovesti ih i održavati u ispravnosti i kontrolisati vodu u njima, kako u slučaju njene upotrebe ne bi došlo do neželjenih posledica. Ovo još više dobiva na značaju ako se ima u vidu osjetljivost postojećih vodovoda i podmorskih cjevovoda na neprijateljska dejstva, posebno diverzantskih grupa i ostalih snaga »specijalnog rata«.

Imajući u vidu značaj vode za život i borbu, kraški karakter zemljišta i oskudnost vode na većem dijelu priobalnog pojasa, posebno na otocima i u Zagori, rješenje snabdijevanja vodom jedinica oružanih snaga i drugih struktura općenarodne odbrane zaslužuje vanrednu pažnju na svim nivoima i strukturama društva. Zbog toga povezivanje svih odgovornih faktora, odnosno nadležnih organa društveno-političkih zajednica i organizacija udruženog rada i komandi jedinica na određenoj teritoriji, nameće se kao nužnost, jer se zajedničkim naporima najbolje može riješiti hidrološka priprema priobalnog pojasa za ratne uvjete.

*Proizvodnja odjeće i obuće* i drugih sredstava široke potrošnje neminovno bi u ratnim uvjetima nametnula potrebu određivanja prioriteta u korištenju postojećih kapaciteta, utroška sirovina i repromaterijala i snabdijevanju gotovim predmetima. Zbog toga je potrebno već u miru razmotriti i izvršiti određene pripreme za prilagođavanje postojeće proizvodnje tekstila, kožarske i slične industrije ratnim potrebama. Pored industrijskog, moraju se predvidjeti i pripremiti uvjeti za poluindustrijske, zanatske i provizorne tehnološke postupke, naročito uz korištenje domaćih sirovina. Uspješno organiziranje ratne proizvodnje, pored ostalog, zahtijeva da se blagovremeno riješi pitanje odgovarajućih rezervi sirovina i repromaterijala, potrebnih alata, šablona, modela, rezervnih dijelova, potrebne dokumentacije, zatim da se odredi način njihovog čuvanja, uskladištenja, održavanja i znavljanja. Radi usklađivanja ovih potreba na nivou širih društveno-političkih zajednica, pored ostalog, treba izraditi i jedinstvene planove sa tačno preciziranim rejonima, vremenom, snagama i sredstvima za realizaciju ove proizvodnje za ratne potrebe i na slobodnoj i na privremeno zaposjednutoj teritoriji.

Lokalni izvori u ratu će se pokazati kao primarni, naročito za potrebe stanovništva. Treba očekivati da će ponovo oživjeti domaća radinost u proizvodnji odjeće i obuće i dr. predmeta. Potrebe za znavljanjem obuće, posebno zimske, bit će aktuelnije i složenije nego znavljanje odjeće. Kako je za kraško zemljište nepovoljna laka građanska obuća, prednost će imati opanci sa gumenom podlogom i

duboke cipele. Odjeću, također, treba prilagoditi ovom zemljištu i podneblju. U tom radu treba naročito da dođu do izražaja odgovarajuće stručne službe koje se bave proizvodnjom i prometom odjeće i obuće.

*Lijekovi i sanitetska sredstva.* Zdravstvena zaštita u suvremenom ratu predstavlja značajan faktor u pružanju otpora agresoru. U uvjetima općenarodnog odbrambenog rata ona još više dobiva na značaju i zbog toga što se cjelokupno stanovništvo, na određeni način, uključuje u razne oblike otpora agresoru. Pored vojnomedicinskog značaja, zdravstvena zaštita ima veoma veliki uticaj i na moralno-političko stanje, zbog čega je tako treba i cijiniti.

Integracija zdravstvene službene društveno-političkih zajednica i sanitetske službe oružanih snaga je logična posljedica procesa podružljavanja odbrane, pri čemu svaka od njih ima svoju organizaciju i svoj djelokrug rada. Tako, na primjer, zdravstvena služba društveno-političkih zajednica u osnovi predstavlja teritorijalni dio zdravstvene organizacije, koja organizirana po regionima pokriva cijelu teritoriju i obezbjeđuje da se povrijeđeni i oboljeli mogu zbrinjavati u svim uvjetima rata, a sanitetska služba oružanih snaga predstavlja pokretnu komponentu zdravstva, osposobljenu da pruža medicinsku pomoć povrijeđenim i oboljelim i po potrebi priprema ih za evakuaciju u teritorijalne zdravstvene ustanove. Organizacija zdravstvene službe društveno-političkih zajednica po regionima treba da bude postavljena tako da omogućuje blagovremenu pripremu i obezbjeđenje potrebnih kapaciteta za preventivno-medicinsku zaštitu, samostalno (ambulantno, polikliničko i bolničko) liječenje, prikupljanje i konzerviranje krvi, a i snabdijevanje lijekovima i drugim sanitetskim materijalnim sredstvima svih struktura općenarodne odbrane.

Obezbjeđenje lijekovima i drugim sanitetskim sredstvima, posebno krvlju i krvnim zamjenicima, predstavlja bitnu komponentu zdravstvene zaštite. Treba imati u vidu da će se u uvjetima općenarodnog odbrambenog rata potrebe za lijekovima i drugim materijalnim sredstvima povećati više puta zbog karakteristika suvremenog rata i težih uvjeta života i rada. Zbog toga obezbjeđenje u miru potrebnih izvora (materijalne baze) za snabdijevanje lijekovima i drugim sanitetskim potrebama u ratnim uvjetima predstavlja jedan od najznačajnijih i prioritetnih zadataka zdravstva uopće, a na priobalnom pojasu posebno.

Ograničene mogućnosti za proizvodnju farmaceutskih proizvoda na priobalnom pojasu, pored ostalog, nameću potrebu za stvaranjem

i čuvanjem u miru značajnih sanitetskih rezervi za ratne potrebe. Polazeći od toga, sanitetske materijalne rezerve dobivaju još više na značaju, jer će one na tom prostoru predstavljati osnovni izvor za podmirenje potreba svih struktura društva, a posebno u početnom periodu rata. Zbog toga sanitetske ratne rezerve, u skladištima i u apotekama, moraju uvijek biti zastupljene prema odgovarajućim normama i asortimanu.

Kad se radi o sanitetskim ratnim rezervama, treba se pridržavati propisanog načina njihovog čuvanja i zadržavanja (ograničeni rok upotrebe pojedinih lijekova i sl.), odgovarajućih mjera kontrole, postupaka u kriznim situacijama i sl. Treba naglasiti da bez blagovremenog obezbjeđenja potrebnih rezervi lijekova i drugih značajnijih sanitetskih sredstava, bez obzira na kadrovske i druge mogućnosti, može biti dovedena u pitanje borbena sposobnost zdravstva na priobalnom pojasu u ratnim uvjetima. Zbog toga treba sagledavati sve potrebne i raspoložive mogućnosti, uključujući i mjesne izvore, odnosno mogućnosti za izradu određenih improviziranih sredstava, posebno u uvjetima privremeno zaposjednute teritorije. To nalaže potrebu za svestranim i kompleksnim pripremama zdravstva na tom pojasu u miru, radi iznalaženja optimalnih rješenja za ratne uvjete, počev od odgovarajuće obuke zdravstvenih radnika, preko stvaranja materijalne baze i konkretnih priprema pojedinih rejona — dijelova teritorije, pa do uspostavljanja takvog sistema rukovođenja kakav zahtijeva zdravstvena zaštita u općenarodnom odbrambenom ratu na priobalnom pojasu.

*Tehnička sredstva.* Pripreme u obezbjeđenju tehničkim materijalnim sredstvima rješavaju se u sklopu priprema u drugim oblastima, jer su mnogi stavovi, mjere i rješenja zajednički. U prvom redu treba imati u vidu obezbjeđenje odgovarajućih sirovina, polufabrikata, repromaterijala i dr. za potrebe ratne proizvodnje (sredstava ratne i druge tehnike), za što na tom prostoru postoje povoljne mogućnosti, a posebno za pomorske strukture općenarodne odbrane. Posebnu pažnju treba posvetiti obezbjeđenju odgovarajućih rezervnih dijelova, pojedinih sklopova i agregata, alata, te konstruktivno-potrošnog materijala i sl. Ove rezerve treba formirati na osnovu određenih kriterija i prema jedinstvenoj nomenklaturi za sve strukture općenarodne odbrane, odnosno potrebe društva u cjelini, te obezbijediti njihovo ešeloniranje po određenim operativnim pravcima, odnosno pojedinim dijelovima teritorije priobalnog pojasa.

Za izvršenje opravki, odnosno remont tehničkih sredstava, u eventualnom ratu će postojati velike potrebe, zbog čega se već u miru obavljaju pripreme i osposobljavaju određene organizacije udruže-

nog rada za rad u ratnim uvjetima. Njihovom ratnom organizacijom strukturom i načinom prelaska sa mirnodopske na ratnu proizvodnju predviđeno je snabdijevanje energijom, obezbjeđenje dodatnom stručnom radnom snagom i potrebnom tehničko-tehnološkom dokumentacijom, repromaterijalom, rezervnim dijelovima, opremom, alatima i drugim potrebama. To treba riješiti i materijalizovati u miru u svim organizacijama udruženog rada, da bi se moglo uspješno djelovati u ratnim uvjetima.

S tim u vezi manja brodogradilišta, remontni zavodi, razne radionice, servisi i sl., pravilno raspoređeni po određenim pravcima (dijelovima teritorije), dopunjeni stručnom radnom snagom i drugim potrebama za rad, još više dobijaju na značaju. Pri tome poseban značaj imaju sredstva za izvlačenje i vuču oštećenih i havarisanih tehničkih sredstava, a i odgovarajući pokretni dijelovi (radionice, ekipe i sl.) koji se morskim, zračnim ili kopnenim putem mogu uputiti na mjesta oštećene (havarisane) tehnike, radi otklanjanja oštećenja na licu mjesta. Zbog toga treba pokloniti veću pažnju odnosima između nadležnih organa oružanih snaga i društveno-političkih zajednica, u vezi sa korištenjem remontnih kapaciteta, određivanjem prioriteta, nadležnosti i sl., kako ne bi dolazilo do nepotrebnih nesporazuma.

Unifikacija, tipizacija i standardizacija tehničkih sredstava predstavlja jedno od veoma aktuelnih pitanja u koncepciji općenarodne odbrane. To je naročito značajno kad se radi o motorima, elektroopremi, elektronici, pogonskoj opremi, te određenim intendantskim, sanitetskim i dr. sredstvima. Zbog korištenja više vrsti i tipova pojedinih tehničkih sredstava, kao što su motorna vozila, plovna sredstva, razni sistemi, uređaji, aparati i slično, već sada imamo određenih teškoća, koje bi još više došle do izražaja u ratnim uvjetima. Zbog raznovrsnosti određenih sredstava može doći do tako nepovoljnih situacija da, na primjer, zbog nedostatka nekog »malog« rezervnog dijela budemo prisiljeni da se odrekemo značajnog sredstva (uređaja) kao cjeline. Zato već u miru treba unificirati i tipizirati borbenu i neborbenu tehniku, u svim strukturama društva, jer se, pored ostalog, time omogućuje njihovo lakše održavanje i remont, uključujući i mogućnost međusobne zamjene pojedinih dijelova (sklopova), što je u ratnim uvjetima od posebnog značaja. Radi ublažavanja postojećeg stanja, za neka tehnička sredstva treba obavezati proizvođače, odnosno njihove vlasnike (korisnike) da za određeni vremenski period obezbijede potrebne rezervne dijelove, prema količinama i asortimanu.

*Obezbjedenje energije* za potrebe proizvodnih i remontnih kapaciteta u ratnim uvjetima ima poseban značaj i zahtijeva u miru odgovarajuće procjene, analize i pripreme. Pored uključivanja u postojeći sistem snabdijevanja elektroenergijom, a i tekućim i čvrstim gorivima, posebno značajne radne i druge organizacije treba da imaju i svoje vlastite (rezervne) izvore energije (elektroagregate), za slučaj da zajednički sistemi budu poremećeni. Pokretni remontni (radio-nički) kapaciteti, pored mogućnosti priključenja u zajedničke sisteme, treba da budu obezbijeđeni i vlastitim (autonomnim) izvorima energije za svoj rad. Za sve to još u miru treba stvoriti potrebne uvjete, po određenim pravcima (rejonima), u čemu treba da učestvuju nadležni organi oružanih snaga i društveno-političkih zajednica, odnosno određene organizacije udruženog rada na dotičnoj teritoriji.

*Pogonska sredstva.* Masovna upotreba motornih vozila, brodova, aviona i drugih tehničkih sredstava u miru i ratu zahtijeva velike utroške pogonskih maziva i goriva. Pogonska sredstva imaju strateški značaj za vođenje oružane borbe, potrebe privrede i stanovništva uopće. Zbog toga uspješno snabdijevanje pogonskim sredstvima u ratnim uvjetima predstavlja bitan i vrlo odgovoran zadatak, čija se složenost, pored ostalog, ogleda i u specifičnim zahtijevima njihovog skladištenja, manipulacije, transporta, mjera predostrožnosti i slično.

Imajući u vidu specifičnosti oružane borbe, moguće gubitke i druge poteškoće, stvaranje i čuvanje rezervi pogonskih sredstava, na bazi određenih procjena i proračuna, po mogućnosti u podzemnim ili bar ukopanim skladištima (rezervoarima) po određenim operativnim pravcima (dijelovima teritorije), predstavlja jedan od osnovnih preduslova za uspješno izvođenje borbenih dejstava u suvremenim ratnim uvjetima. S tim u vezi postojeće tržišne rezerve goriva u skladištima, pumpnim stanicama i dr., treba stalno održavati na odgovarajućem nivou. Predviđene su odgovarajuće mjere i postupci za raseljavanje i evakuaciju pogonskih sredstava u bezbjednije rezone (ratne lokacije), jer predstavljaju vrlo primamljive ciljeve raznovrsnih neprijateljskih napada. Pored zaštite rezervi pogonskih sredstava, radi korištenja za vlastite potrebe, treba imati u vidu i moguće posljedice koje u slučaju njihovog uništenja (požar, eksplozija i sl.) mogu izazvati na okolinu (obližnja naselja, privredne i druge objekte).

Evakuacija i raseljavanje pogonskih sredstava iz ugroženih rejonu je veoma složena, specifična i relativno dugotrajna radnja, posebno kad se radi o većim količinama ovih sredstava. Za evakuaciju (raseljavanje) će biti upotrebljena sva raspoloživa sredstva: brodovi-

-tankeri, auto i vagon-cisterne, i druga transportna sredstva kopnenog i pomorskog saobraćaja uz korištenje odgovarajuće ambalaže (savitljivi i dr. rezervoari, burad i kante za gorivo i sl.). Radi toga blagovremeno se pripremaju rejon i za raseljavanje (skladištenje), određuje vrijeme za evakuaciju — raseljavanje, predviđaju mogući uticaji neprijateljskih dejstava i mjere zaštite, određuju komunikacije — plovne rute (ukrcno — iskrcna mjesta), kojima će se obavljati raseljavanje, obezbjeđivati radna snaga i sredstva za manipulaciju, potrebna energija za rad pumpnih stanica i sl.

Zbog racionalizacije potrošnje tekućih goriva i poremećaja u snabdijevanju električnom energijom i plinom u ratnim uvjetima, više će se koristiti čvrsta goriva, naročito za ogrjev, pripremu hrane i slične potrebe. Ugljen i drvo će se sigurno više upotrebljavati nego u miru. Zbog toga treba predvidjeti i u miru obezbijediti odgovarajuća sredstva (opremu) za prelazak određenih potrošača (uređaja, sredstava) sa tekućih na čvrsta goriva, odnosno obezbijediti mogućnost zamjene za električnu energiju i plin, jer bi u protivnom moglo doći do neželjenih posljedica.

Na kraju ovog napisa, može se konstatirati da naš Ustav, Zakon o narodnoj odbrani i drugi savezni i republički propisi, odnosno usvojena koncepcija općenarodne odbrane, obavezuju na svestrane pripreme u miru za odbranu od eventualne agresije, pri čemu pozadinsko obezbjeđenje oružanih snaga i drugih struktura općenarodne odbrane ima veliku i značajnu ulogu. Treba istaći da su posljednjih godina ove pripreme ubrzane u svim strukturama društva i da su postignuti značajni rezultati, koji obezbjeđuju uspješno funkcioniranje pozadinskog obezbjeđenja u općenarodnom odbrambenom ratu. Međutim, ukoliko mirnodopske pripreme na svim nivoima i strukturama društva budu sveobuhvatnije, temeljitije i realnije, utoliko će prijelaz sa mirnodopskog na ratni kolosijek biti brži i bezbolniji, odnosno naše poteškoće, žrtve i odricanja u eventualnom ratu biće lakše i manje.

## LITERATURA

*Ustav SFRJ* — Vojna štamparija — Split, Split 1974.

*Zakon o narodnoj odbrani* — Narodna armija, Beograd 1974.

*Deseti kongres SKJ — dokumenti* — Izdavački centar »Komunist« — Beograd, 1974.

Brojevi lista »Slobodna Dalmacija« i »Nedjeljna Dalmacija«.

Dr. M. Tešić: *Fizičko-geografske karakteristike nerazvijenih područja Dalmacije kao prirodna osnova za ekonomske djelatnosti* — Institut za pomorstvo, turističku i obalnu privredu — Split, Split 1975.

P. Žonja: *Organizacija i funkcionisanje pozadinskog obezbjeđenja na jadranskom pomorskom vojištu* — Mornarički glasnik br. 3/72.